

Reeds bij herhaling gaf medewerker Dirk Ramboer blijk van een meer dan gewone belangstelling voor het geslacht “van Lichtervelde”.

Leven en werk van Jacob van Lichtervelde, heer van Koolskamp (van wiens ambtelijke carrière we reeds een summier overzicht kregen in het jaarboek 1994) heeft hij voor ons helder samengevat uit het onvolprezen boek “Jaques de Lichtervelde, seigneur de Coolskamp”, geschreven door diens verre nazaat, graaf Pierre de Lichtervelde.

De eerste helft van deze studie (tot aan de verbanning van Jacob in 1402) leest U in de volgende bladzijden. De tweede helft reserveren we voor het jaarboek 1999.

Op de vraag waarom wij in een Lichtervelds jaarboek een bijdrage over een heer van Koolskamp publiceren, geeft de auteur zelf het antwoord:

De banden van de heer van Koolskamp met Lichtervelde zijn niet alleen te vinden in de oorsprong van zijn geslachtsnaam. Het eerste leen dat hij aankocht, Koolskamp, was in de middeleeuwen een onderleen van de heerlijkheid Lichtervelde. Het wapen dat zijn geslacht voerde, is overgegaan in het gemeentewapen van Lichtervelde en in dat van Koolskamp. Voldoende raakpunten dus om de gelegenheid te baat te nemen om leven en werk van één van de boegbeelden van de Vlaamse plattelandsadel uit de Bourgondische tijd van dichterbij te bekijken.

De Bourgondische Hertogen

Filips de Stoute

Hertog van Bourgondië
Regeerde van 1363 tot 1404

⊙
Margaretha van Male
Gravin Van Vlaanderen
† 1405

Jan zonder Vrees

Regeerde van 1404 tot 1419

⊙
Margaretha van Beieren
† 1405

Filips de Goede

Regeerde van 1419 tot 1467

⊙
Michelle van Frankrijk
† 1422
Bonne van Artesië
† 1425
Isabella van Portugal
† 1472

Karel de Stoute

Regeerde van 1467 tot 1477

⊙
Catharina van Frankrijk
† 1446
Isabella van Bourbon
† 1465
Margaretha van York
† 1503

Maria van Bourgondië

Regeerde van 1477 tot 1482

⊙
Maximiliaan van Oostenrijk
† 1446

↓
Margaretha van Oostenrijk
Landvoogdes der Nederlanden
1507 - 1530

Filips de Schone

Vorst der Nederlanden van 1482 tot 1506

⊙
Johanna van Castilië
† 1558

Keizer Karel

Vorst der Nederlanden van 1506 tot 1555

↓
Maria van Hongarije
Landvoogdes der Nederlanden
1530 - 1555

Voor wie het allemaal een beetje vergeten was: de stamboom van de Bourgondische hertogen (van Filips de Stoute tot Karel V) en een overzicht van hun gebieden.

Jacob van Lichtervelde, opperbaljuw van het graafschap vlaanderen

Een klassenbewust edelman in Bourgondische dienst

Dirk Ramboer

Deel 1: Van jonge ridder tot opperbaljuw van Vlaanderen (1359 (?) - 1402)

1.1 Voorwoord

Jacob van Lichtervelde, wiens monumentale graftombe in de parochiekerk van Koolskamp te bewonderen valt, was zelf geen Lichterveldenaar in de strikte betekenis van het woord. Hij was heer van Ardoeie, als erfgenaam van zijn vader Jan van Lichtervelde, en verwierf tijdens zijn leven door aankoop nog de heerlijkheden Koolskamp, Assebroek en Zwevezele.

In de vroegmiddeleeuwse geschriften werden de heren aangeduid met hun voornaam, gevolgd door de naam van hun domein. Nadien werd deze vermelding de naam van een geslacht die overgaat van de vader op de kinderen, zowel zonen als dochters. Wanneer men in de veertiende eeuw - dus ten tijde van onze Jacob - over een "van Lichtervelde" spreekt, dan heeft men te doen met een geslachtsnaam. Het domein -de heerlijkheid Lichtervelde- was toen in de handen van de familie "van Halewijn"¹.

Jacob van Lichtervelde heeft heel zijn leven door zijn voorliefde getoond voor zijn heerlijkheid Koolskamp, waarvan hij de rechten aankocht in 1391. Waar hij ook naar toe moest voor het vervullen van de ambten en missies, die zijn lang en actief leven hebben gevuld, telkens kwam hij terug naar zijn kasteel te Koolskamp, niettegenstaande het behoud van het ouderlijk huis, het kasteel Autvyver te Ardoeie, en het verwerven van de prestigieuze heerlijkheid Assebroek. Als opperbaljuw of lid van de Raad van Vlaanderen tekende hij de ambtelijke stukken als "Jacob, heer van Koolskamp" of - zonder meer als "Coolscamp". Koolskamp was het centrum van zijn privé- en zijn gezinsleven. Hij liet er dan ook zijn praalgraf bouwen en werd er ter aarde besteld in 1431.

Mijn kennis van het onderwerp haal ik uit een diepgaande historische monografie geschreven door een verre nazaat van Jacob, Pierre de Lichtervelde, uitgegeven in 1943 onder de titel: "Un grand Commis des Ducs de Bourgogne. Jacques de Lichtervelde, Seigneur de Coolscamp". Om zijn werk tot een goed einde te brengen heeft de auteur een echt monnikenwerk verricht. Honderden archiefstukken, rekeningen, ordonnances, keuren, allerhande bescheiden van publiek en privaat recht heeft hij onderzocht en op die manier een zeer concreet en genuanceerd beeld kunnen ophangen van het leven van een topambtenaar uit de Bourgondische periode.

---

¹ Door het huwelijk van Margriet van Lichtervelde, nicht van Jacob en erfgename van het domein, met Hugo van Halewijn in 1381 was de heerlijkheid Lichtervelde overgegaan in handen van de familie van Halewijn.

Door het leven heen van Jacob laat hij ook de werking voelen van al de nieuwe instellingen die door de Bourgondische hertogen waren in leven geroepen, en die Jacob in zijn lange loopbaan en weg naar de top heeft doorlopen.

Uiteraard kan ik hier slechts een samenvatting brengen van dit boek, een kort overzicht van tijdsomstandigheden, leven en werk. Maar ik beveel graag aan alle (amateur-) historici van Lichtervelde en elders de lezing ervan aan. Je wordt zó neergepoot midden in de leidende kringen van het graafschap Vlaanderen op het einde van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw. Je ziet de baljuws te paard door het Vlaamse land jagen, de gemeentemilities met zwaar geschut de hertog gaan ondersteunen in zijn strijd tegen de Franse koning, of de aanhangers van de graaf die van de Ieperse halletoren naar beneden worden gestort. Je ziet niet alleen Jacob van Lichtervelde die het Kanaal overzeilt om met Engelse gezanten te onderhandelen over de woltoevoer, of uitvoerig tafelt bij Bourgondische feestgelagen, maar ook Gentse schepenen die in Rijsel bij de hertog ontboden worden, Zeeuwse zeerovers die Vlaamse havens bedreigen ...

Die strijd tussen de nieuwe burgerij (Ieper, Brugge, Gent) en de adel, de nieuwe centraliserende instellingen van de Bourgondische hertogen, en hun machtspolitiek vormen het kader voor het leven van Jacob Van Lichtervelde en bepalen ook de invulling ervan. Maar laten we niet vooruit lopen op ons verhaal...

1.2 De jonge Jacob ridder geslagen in 1384

Van Jacob is met zekerheid geweten dat hij overleed in 1431 -jaar en dag staan op zijn graftombe gebeiteld- maar bij gebreke aan burgerlijke stand in die jaren, kan naar het jaar van zijn geboorte slechts worden gegist.

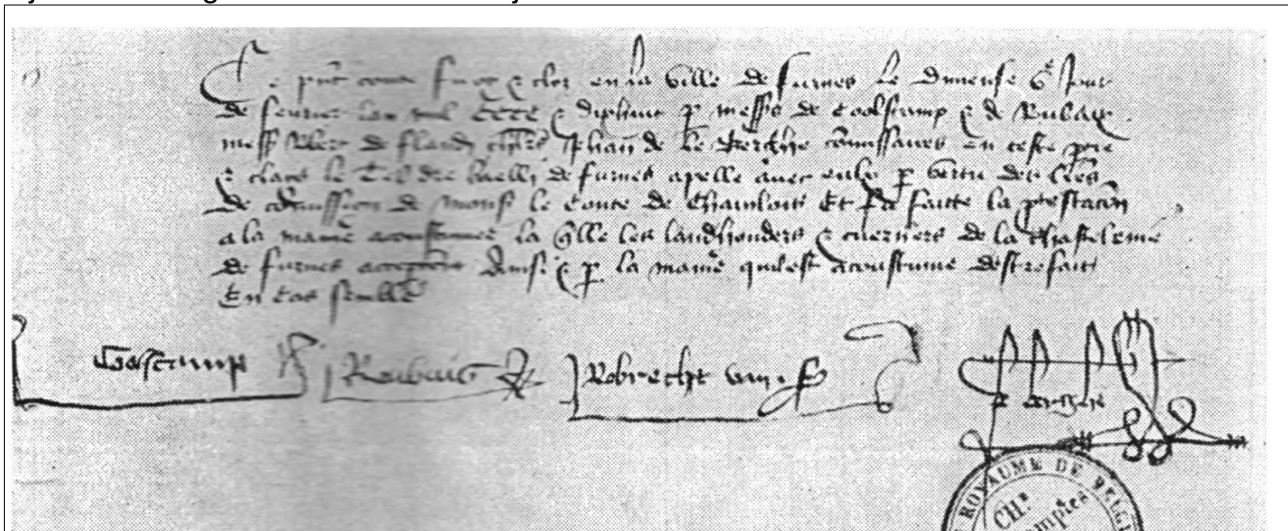
Wij hebben een eerste spoor van zijn bestaan wanneer hij ridder wordt geslagen in 1384 naar aanleiding van zijn deelname aan het beleg van Oudenaarde waarbij een einde wordt gesteld aan de bezetting van deze stad door de stedelijke militie van Gent. Zo wij hem een vijftwintig jaar rekenen op het ogenblik van dit wapenfeit, dan situeert zijn geboorte zich omstreeks 1359. Veel ouder kan hij op dat ogenblik niet geweest zijn, gezien een telg van adel tot ridder werd geslagen bij zijn eerste deelname aan een veldslag. Eerzuchtig en strijdbaar als hij is -zijn verdere loopbaan zal het bewijzen- zal hij er niet lang mee gewacht hebben om zich in het gevecht te werpen in dienst van de graaf.

Van de vader van Jacob, Jan, heer van Ardoorie, gehuwd met ene Margriet van Gistel, weten wij dat hij schepen was van het Brugse Vrije (1349 en 1357) en tijdens de slag van Bouvines (1340) zich in het kamp bevond van de graaf van Vlaanderen. Hij was een typische vertegenwoordiger van de Vlaamse grondadel, wiens domein zich niet verder uitstrekte dan één of twee parochies - dit was de algemene regel in 't graafschap - en van wie de ambitie zich beperkte tot trouwe dienst aan de graaf, ofwel bij zijn veldtochten, ofwel in zijn diverse raden en ambten.

Zo de vader van Jacob slechts sporadisch bij het grafelijk bestuur betrokken werd en op een eerder bescheiden niveau, dan hadden twee volle neven van zijn vader het wel wat verder gebracht op de maatschappelijke (lees: grafelijke) ladder. Lodewijk van Lichtervelde, heer van Koolskamp, was een vertrouweling van Lodewijk van Male en lid van de grafelijke raad gedurende meer dan twintig jaar. Rogier Dierixzone van Lichtervelde, tweemaal hoogbaljuw van Ieper, was dertig jaar in dienst van de graaf als lid van de raad of ge-

last met diplomatieke zendingen. Twee voorbeelden, die de jonge Jacob moeten getroffen hebben en die hij zeker overtroffen heeft².

In 1388 duikt Jacob op in bepaalde akten als schepen van het Brugse Vrije. Hij draagt er de titel van ridder, maar heeft nog geen enkele heerlijkheid verworven. Zijn vader is duidelijk nog in leven. Maar in 1390 koopt hij een van de oudste domeinen aan van de familie, de heerlijkheid Koolskamp, die tot 1375 in de handen was van een van Lichtervelde, in casu bovengenoemde Lodewijk. Van dan af zal hij vooral worden aangeduid onder de naam Jacob, heer van Koolskamp. En zelf zal hij dikwijls tekenen met 'Coolscamp' alsof hij zich volledig identificeerde met zijn -eerste- domein.

Uittreksel uit de rekeningen van de kasselrij Veurne van 1418-1419, ondertekend door 4 commissarissen: Jacob van Lichtervelde die (helemaal links) tekent als "coolscamp" is er één van.

1.3 Baljuw van Kortrijk (1391 - 1395)

Even voor hij Koolskamp verwerft, wordt Jacob benoemd door Filips de Stoute tot baljuw van de stad en de kasselrij Kortrijk, wat hij zal blijven tot in mei 1395. De kasselrij Kortrijk was één van de meest uitgestrekte van het graafschap : de parochies langs de Leie van Wervik tot Deinze, het gebied in het zuiden langs de Schelde van Avelgem tot Spiere, en in het noorden de heerlijkheden Wingene, Ruiselede en Tielt.

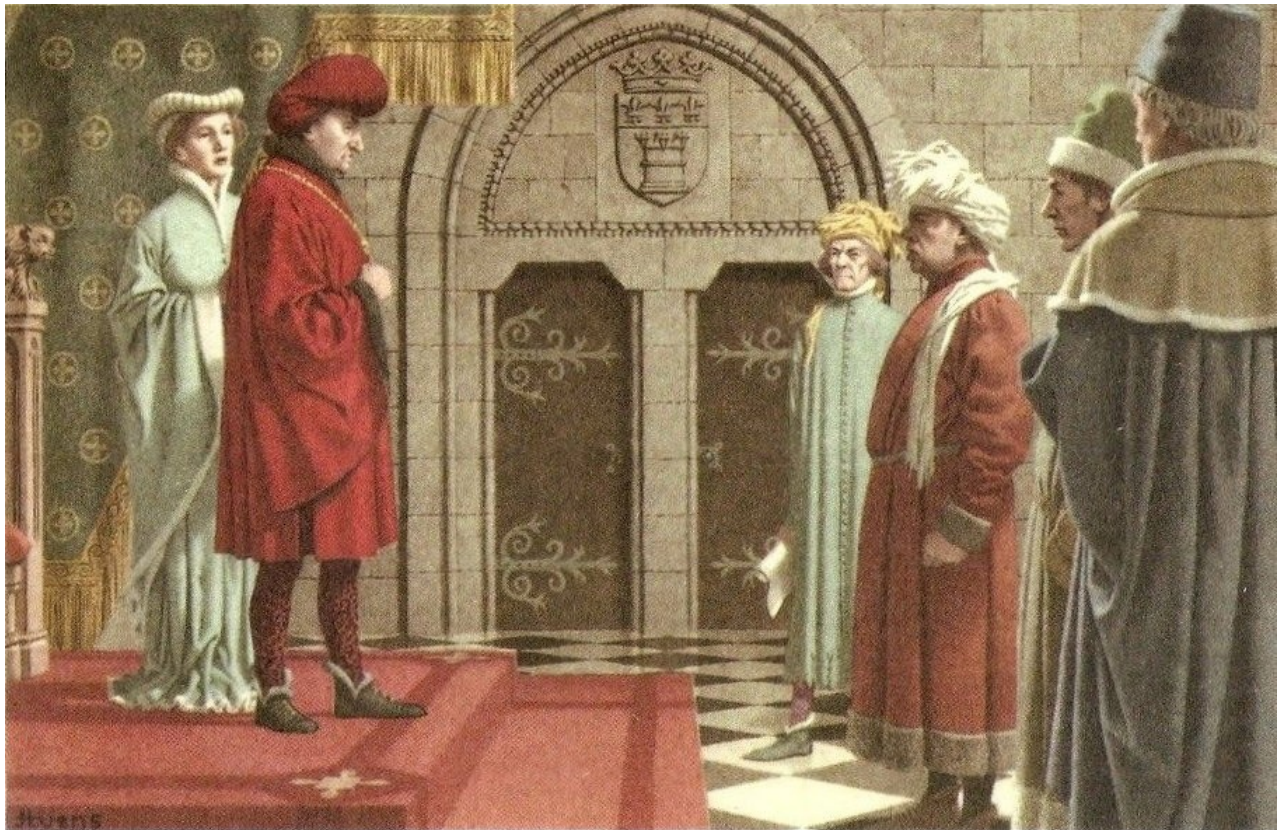
Het zijn de baljuws, ambtenaren benoemd door de graaf, die diens macht in het geheel graafschap laten voelen en ontwikkelen, dit onder de controle van een opperbaljuw en rekening houdend met de beperkingen die voortvloeien uit de rechten en privileges afgedwongen door de poorters.

Vlaanderen heeft zojuist een open burgeroorlog achter de rug tussen gemeenten en graaf, herbegonnen met het beleg van Oudenaarde en beslecht door de vrede van Doornik in 1385. Door een dergelijke post toe te kennen aan Jacob tijdens een nog onzekere periode, erkent de nieuwe vorst, Filips de Stoute, diens gezag en vakmanschap.

Geleerd door de slechte ervaringen opgelopen door de vorige graaf, zijn schoonvader Lodewijk van Male, zal Filips de Stoute van bij het begin van zijn bestuur (1385) de nadruk leggen op de verdediging van zijn domeinen door het bouwen van nieuwe versterkingen.

² Betreffende Lodewijk van Lichtervelde en Rogier Dierixzone, zie mijn artikels De Heerlijkheid, de Heren en het Geslacht van Lichtervelde: een oud Verhaal in Tiende Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele, Lichtervelde, 1994 en De Praalgraven van Jacob en Lodewijk van Lichtervelde te Koolskamp in Elfde Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele, Lichtervelde, 1995.

De kastelen van Oudenaarde en Kortrijk worden zodoende volledig herbouwd, niet alleen om front te kunnen vormen tegen de Gentse oproerlingen maar ook om tegenover het graafschap Henegouwen de loop van Schelde en Leie te kunnen beheersen.

Bij de vrede van Doornik gedroegen de (overwonnen!) Gentenaren zich hoogmoedig en weigerden ze de knieval te doen voor graaf Filips de Stoute. Slechts op aandringen van zijn gemalin Margaretha van Male, sloot de vorst de vrede.

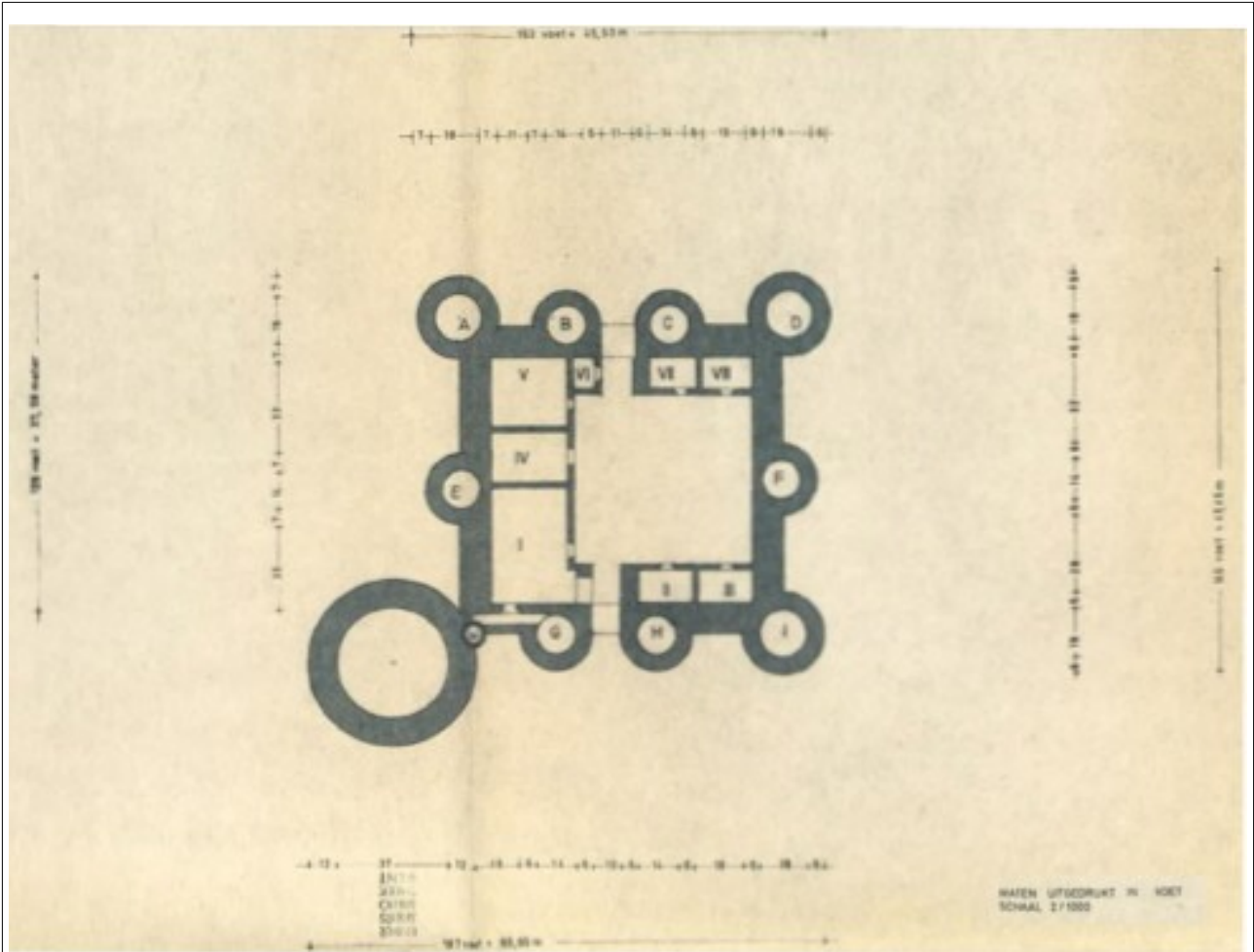
Het startsein voor de bouw van het nieuwe kasteel te Kortrijk wordt gegeven na het bezoek van de hertog en zijn baljuw aan Kortrijk in maart 1394. Het laatste jaar dat Jacob te Kortrijk is, wordt hij volledig in beslag genomen door deze taak, waarbij hij ook nog moet toezien op de rekeningen. In mei 1394 reeds zijn de plannen klaar en worden de grondwerken aangevat. De bouw van de toren wordt bedreigd door het Leiewater en wanneer in november de werken worden stilgelegd wegens het slechte weer, geeft Jacob uitdrukkelijk opdracht aan de baljuw en sluiswachters van Harelbeke om alle schotbalken op te halen zodat het peil te Kortrijk op zijn laagst blijft.

De bouw, inrichting en militaire uitrusting zullen tien jaren in beslag nemen, maar ondertussen is Jacob al overgeplaatst naar een andere post, wat eigen was aan het baljuwschap: om ze beter in eigen hand te houden, hield de graaf zijn mannen nooit langer dan enkele jaren op dezelfde plaats ("job-rotation" avant la lettre!). Op 18 februari 1385 wordt Jacob schout van Antwerpen benoemd en kapitein van het kasteel aldaar³.

Kwade tongen zouden een ander reden kunnen zien in de overplaatsing naar het verre Antwerpen. Jacob was Margareta van Male, de hertogin zelf, gaan opzoeken te Rijsel om haar verslag uit te brengen over de werken. Naderhand was de hertogin dan met kinderen

³ In het graafschap Vlaanderen is een schout een politieambtenaar van lagere rang in de steden. Antwerpen maakt slechts sinds 1357 deel uit van het graafschap Vlaanderen. De Brabantse terminologie blijft er behouden: de vertegenwoordiger van de graaf heet er schout in plaats van baljuw.

en gevolg naar Kortrijk afgezakt “om de nieuwe toren, die dreigde om te vallen” in ogen-schouw te nemen. De toren was toen nog geen verdieping hoog. En Jacob was nadien nog eens naar Rijsel getrokken gedurende vijf dagen (van 14 tot 19/10/1394) op bezoek bij de hertogin. Pikant detail: zijn reiskosten worden door de Rekenkamer niet aanvaard, waarschijnlijk omdat de ambtelijke redenen onvoldoende duidelijk waren en de heren Jacobs verplaatsing als een plezierreisje beschouwden.

Oorspronkelijk grondplan nieuw kasteel te Kortrijk - bron: Pauwels P.G. 1973.

Toch was de benoeming te Antwerpen een promotie: de stad is groter, zij is van groot strategisch belang daar de controle van de Beneden-Schelde er van afhangt, en Jacob cumuleert er de ambten van schout en kapitein.

1.4 Schout en kastelein te Antwerpen (1395-1397)

Ook in Antwerpen wordt het kasteel herbouwd ('s Heeren Steen) en dient Jacob hierop toezicht te houden.

Zijn bestuur schijnt er zonder veel moeilijkheden te verlopen en Jacob voert prompt de instructies uit van zijn “très redoubté Seigneur” wat hem het eerste jaar reeds een bijzondere beloning oplevert van 200 goudfrancs hem door de hertog persoonlijk toegekend.

Zijn rechtspraak is krachtig. Vanaf de eerste maand dat hij schout geworden is, velt hij vonnissen waarbij hij de schuldigen tot straf op bedevaart zendt. Voor die tijd een gebruikelijke straf die niet zonder kosten of gevaren is. Bestemming van de veroordeelde kon al evengoed Rome of Compostella zijn, als Saint-Andrew in Schotland. Negen doodstraffen

worden tijdens zijn twee jaar schoutchap uitgesproken, waaronder die van “een oude die-vegge”. Elke terechtstelling kost drie pond, beul en priester inbegrepen. De prijs in Kortrijk was dezelfde. Van een andere oude vrouw doet hij één oor afsnijden: dertig schellingen. Voor twee oren kost het niets meer.

De jaren te Antwerpen zullen vooral getekend worden door een gebeurtenis met internationaal karakter.

Tijdens de zomer van 1396 voert Filips de Stoute een groot diplomatiek offensief, waarbij hij een einde tracht te stellen aan de Honderdjarige Oorlog tussen Frankrijk en Engeland, die dan al zestig jaar bezig is. De Bourgondische hertog is van Frans koninklijk bloed -Karel VI is zijn neef - en heeft een vinger in de pap aan het Franse hof. Filips de Stoute is daarbij graaf van Vlaanderen, gebied dat voor zijn rijkdom aangewezen is op de toevoer van Engelse wol voor de vervaardiging van het befaamde laken, Vlaanderens eerste exportproduct. Een akkoord met Engeland is in de maak en Filips wil de wapenstilstand tot een duurzame vrede omvormen, wat Vlaanderen alleen maar ten goede kan komen.

Bourgondisch feestmaal volgens een strikte etikette: de prins op een verhoog, de andere genodigden volgens rang en stand aan tafel geschikt.

Een ontmoeting heeft plaats tussen de afvaardigingen van Fransen, Engelsen en Bourgondiërs te Calais. Enkele Vlamingen slechts nemen deel aan de onderhandelingen. Onder hen bevindt zich Jacob van Lichtervelde, die dan natuurlijk ook voor het feest wordt uitgenodigd dat eind oktober 1396 te Calais het vredesakkoord zal bezegelen.

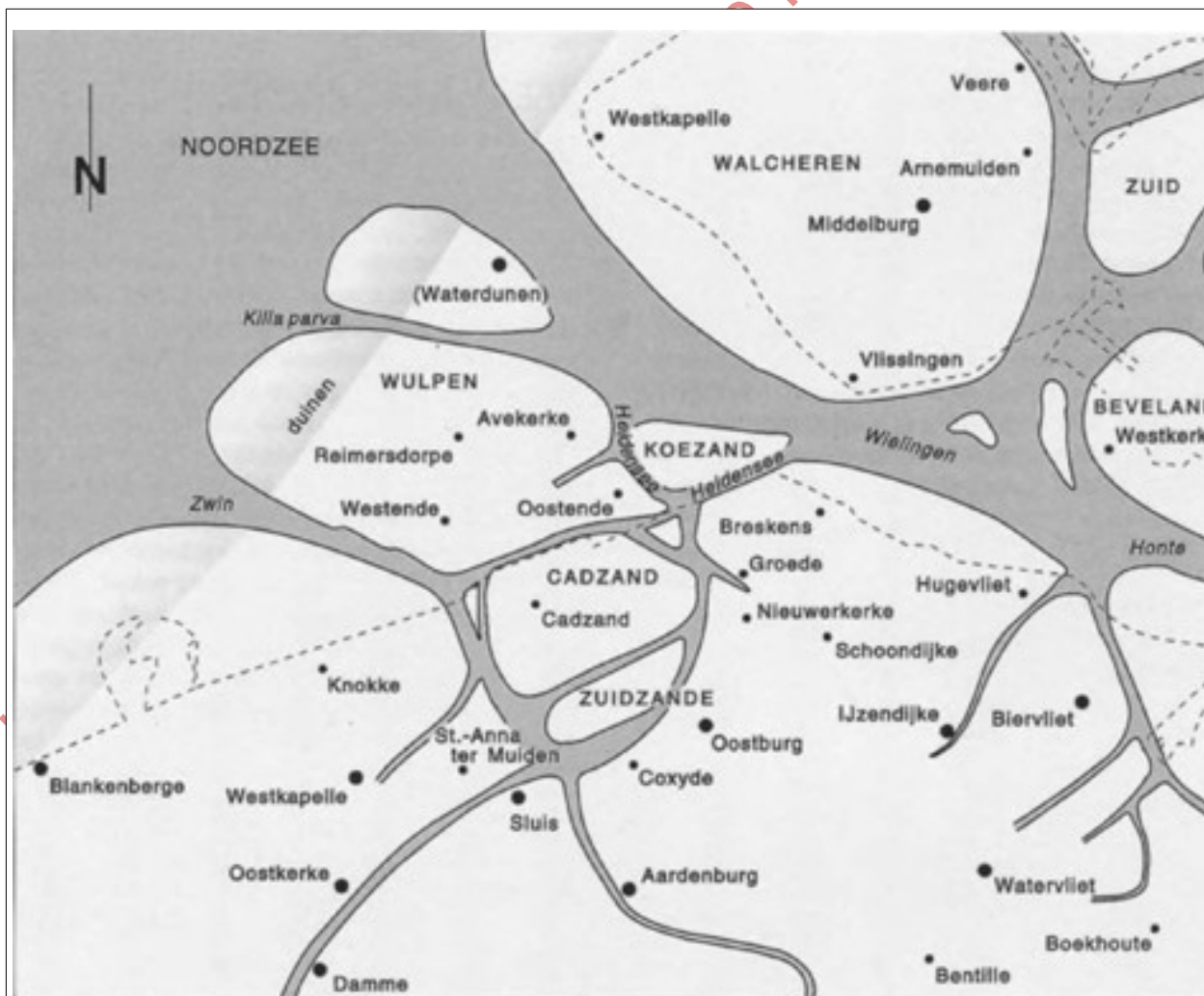
Vooraf Filips de Stoute, als organisator van de feestelijkheden - de Bourgondiërs waren gekend voor hun luisterrijke feesten -, zal een ongekenne weelde en omvang geven aan “les fastes de Calais” die dan ook de kroniekschrijvers hebben geïnspireerd tot enthousiaste beschrijvingen. Gedurende verscheidene dagen zullen alle klinkende namen van de twee koninkrijken om en rond Calais verzameld zijn. Prinsen, prelaten, graven en baronnen eten, drinken en klinken op de verzoening en wisselen onderling geschenken uit.

De laatste dag ontmoetten de twee koningen, Karel VI en Richard II, elkaar met een gevolg van elk vierhonderd gewapende ruiters, vertrekkende van twee tegenover elkaar gelegen kampen samengesteld uit elk honderdtwintig tenten en het koninklijk paviljoen. Amper hadden de twee vorsten van elkaar afscheid genomen of er brak een vreselijk onweer uit dat onmiddellijk als een slecht voorteken werd geïnterpreteerd. Verzet in Engeland tegen het akkoord en burgeroorlog zou nadien inderdaad leiden tot de moord op Richard II en zo ook tot het einde van de Engelandpolitiek van Filips de Stoute.

Maar toch was niet alles voor niets geweest, want Vlamingen en Engelsen hadden zo doende onderling vruchtbare contacten gelegd, die verder nuttig waren voor het afsluiten van handelsverdragen en bijhorende wapenstilstanden, onderhandelingen waar in de toekomst de heer van Koolskamp van heel dichtbij zou betrokken zijn.

1.5 Opperbaljuw van Vlaanderen (1397-1404)

Een andere gebeurtenis van internationale aard zal aanleiding zijn voor een nieuwe promotie van Jacob.

De Scheldemonding omstreeks 1300: het operatiegebied van de Zeeuwse piraten.

De zoon van Filips de Stoute, de graaf van Nevers, toekomstige Jan Zonder Vrees, had in 1396 het hoofd genomen van een expeditie tegen de Turkse sultan Bajazet, wat op een catastrofe is uitgedraaid. Op 28 september was graaf Jan gevangengenomen, met nog enkele verzilverbare edelen, om tegen een stevig losgeld te worden uitgewisseld (de tien-

duizend andere minder fortuinlijke kruisvaarders werden gewoon afgemaakt). Vader Filips ziet zich verplicht zijn toenmalige opperbaljuw naar Constantinopel te zenden, en voorziet in zijn vervanging door de benoeming van ... wie dacht je? Onze, zijn getrouwe Jacob, natuurlijk.

Het ambt van opperbaljuw is dan een recente creatie, ingesteld door de vorige graaf, Lodewijk van Male. De opperbaljuw is verantwoordelijk voor de openbare orde en de veiligheid, en neemt de leiding van alles wat met Justitie te maken heeft.

Niet alleen vervolgt hij en voert hij de straffen uit, zoals de gewone baljuws binnen het gebied waar zij bevoegd zijn, maar ook spreekt hij vonnis. Hij komt tussen voor de hernieuwing van de schepenbanken, en de controle van hun rekeningen. Ook opdrachten van verdediging van het grondgebied worden hem door de hertog toevertrouwd. Daarnaast zetelt hij regelmatig in de Raadkamer te Rijsel, het hoogste gerechtshof van het graafschap, en arbitreert hij conflicten die op onlusten zouden kunnen uitdraaien.

Aan de functie is geen ambtswoning verbonden, en het is in zijn kasteel te Koolskamp dat Jacob zijn hoofdkwartier vestigt, wat niet wil zeggen dat hij veel thuis is. Meestal jaagt hij te paard door het graafschap, vergezeld van klerken, sergeanten en koeriers. Elke ontvangst in een stad of een kasselrij geeft aanleiding tot het schenken van een erewijn, wat in de rekeningen wordt opgenomen. Zo kunnen in veel gevallen zijn reisroutes van dag tot dag worden gevolgd.

Op 2 april 1398 vinden wij hem te Brugge bij het bezoek van de hertog en diens zonen, Antoon en Jan, ondertussen tegen de ronde som van 200.000 dukaten vrijgelaten door de sultan. De Vlaamse steden hadden een stevige duit in het zakje gedaan: 100.000 nobels⁴, waarvan 12.091 voor het Brugse Vrije samen door baljuw, opperbaljuw en ontvanger werden ingevorderd. Bij een rondtocht in Vlaanderen wilden hertog en verloren zoon hun dankbaarheid tonen voor de opofferingen die de burgers zich hadden getroost; opofferingen die wel niet helemaal belangeloos waren: de gewoonte wilde wel dat de burgers bijdroegen tot het vrijkopen van een gevangen erfprins, maar dit ging gepaard met het toekennen of versterken van de bestaande privileges. Voor wat, hoort wat.

De vier leden van Vlaanderen - Brugge, Kortrijk, Ieper en het Brugse Vrije - meenden dat de tijd gekomen was om nieuwe eisen te laten kennen. Zij vroegen dat de hertog, die te Parijs zetelde, of minstens de hertogin of één van zijn zonen een residentie zou nemen in het graafschap, zodat de grote kosten van lange reizen en verblijven te Parijs zouden vermeden worden. Ook verzochten de vier leden dat de Raadkamer te Rijsel ook zaken in het Vlaams zou behandelen "car nous semble trop dure chose que pour un pauvre homme venant à Lille qui point ne sait autre langaige que le flament, il soit nécessaire de prendre avocat et procureur astraignant cout et frais"⁵.

Het land was in geldnood, niet alleen omwille van het ophoesten van de bijdrage tot het losgeld, maar ook daar de handel was verslapt ten gevolge van de burgeroorlog in Engeland (tussen voor- en tegenstanders van Richard II). De Engelse vloot voer niet meer uit tegen de Hollandse en Zeeuwse piraten, en de havens van Brugge, Damme, Antwerpen en zelfs Nieuwpoort ondervonden er de schadelijke gevolgen van. Op een bepaald ogen-

⁴ Oude gouden munt

⁵ In vertaling luidt dit verzoek als volgt: *Het lijkt ons te veel gevraagd dat Vlamingen die fransonkundig naar Rijsel komen, op kosten gejaagd worden door advocaten en pleitbezorgers onder de arm te moeten nemen.*

blik was de toestand zo erg geworden dat deze piraten zelfs het binnenland bedreigden, zodat we in augustus 1400 Jacob overleg zien plegen met de schepenen van het Brugse Vrije voor de versterking van Aardenburg, Ijzendijke en Oostburg. In september van hetzelfde jaar onderhandelt hij te Brugge voor het organiseren van gewapende milities en nachtrondes tegen de roofzuchtige Zeeuwen.

Verschillende missies worden nadien nog afgevaardigd bij de graaf van Holland en Zeeland om zijn steun te vragen in de strijd tegen de zeerovers, zendingen waar de opperbaljuw als verantwoordelijke van de openbare orde en veiligheid in Vlaanderen aan deelneemt.

Ondertussen begint voor Jacob de fameuze zaak Verperenzone ... die voor hem het eind zal betekenen van zijn eerste ambtstermijn als opperbaljuw en een tijdelijke verbanning uit het graafschap, waarbij hij verplicht wordt tot een reis naar het Heilig Land...

1.6 De zaak Lieven Verperenzone.

1.6.1 Het complot

De Zeeuwse piraten - die de hele Westerschelde onveilig maken - hebben samen met een beëdigd huursoldaat van het kasteel van Saafinge en enkele individuen die uit Vlaanderen zijn verbannen, plannen gemaakt om zich meester te maken van de burcht. De huur-ling, een genaamde Lieven Verperenzone, is burger van de stad Gent. Het complot wordt ontdekt, en de opperbaljuw spoedt zich ter plaatse samen met zijn vriend en medewerker, Omaer de Croeveldt, baljuw van Tielt.

1.6.2 Actie en reactie...

Verperenzone en zijn kompanen worden gevangengezet en na drie weken kerker berecht door Jacob, zijn vriend Omaer en de kastelein van de vesting, ene Volmaer Willay. Het strafonderzoek vermeldt dat de onbetrouwbare huurling, zonder aan foltering te zijn onderworpen, tot bekentenis is overgegaan. Gezien de ernst van het vergrijp wordt de doodstraf uitgesproken en op staande voet uitgevoerd. We schrijven mei 1400.

Maar dit was rekenen buiten de waard, in casu de schepenbank van de stad Gent, die zich bij uitsluiting van alle andere rechtsinstanties bevoegd achtte om de Gentse burgers te be-rechten. Jacob wordt dus beschuldigd van een ernstige schending van de Gentse privile-ges. De zaak wordt aangekaart bij de hertog, die voelt dat de Gentenaars zwaar aan deze zaak tillen, en Jacob te Rijsel op het matje roept. Er komt geen oplossing uit de bus, en de nabestaanden van Verperenzone sluiten zich aan bij de klacht van de schepenbank, die van zijn kant de andere leden van Vlaanderen oproept tot frontvorming tegen de op-perbaljuw. De Gentenaars zijn duidelijk van plan tot het uiterste te gaan, zodat de baljuw van de stad het nodig vindt om naar Parijs⁶ te reizen om de hertog te waarschuwen.

Filips de Stoute geeft hierop opdracht het lijk van de terdoodveroordeelde zonder dralen over te maken aan de vrienden en familieleden die niet alleen het stoffelijk overschot maar ook een vergoeding in klinkende munt eisten.

De maatregel geeft geen genoegdoening aan de Gentse schepenen aangezien geen enkele sanctie wordt genomen tegen de "onverlaten" die inbreuk pleegden op de vrijheden

⁶ Filips de Stoute verbleef meestal te Parijs waar hij trouwens in de koninklijke raad zetelde en een machtspolitiek voerde. De bestuurlijke hoofdstad van het graafschap Vlaanderen toen was Rijsel.

van de stad. Nieuwe palavers halen niets uit en dus beslist de schepenbank van Gent het recht in eigen handen te nemen. De opperbaljuw, de baljuw van Tielt en de kastelein van Saaftinge worden bedacht met een verbanning uit het graafschap Vlaanderen voor een duur van vijftig jaar, m.a.w. levenslang...

Ongehoord en uitdagend!! De opperbaljuw van het graafschap verbannen door het bestuur van een stad die tot zijn eigen jurisdictie behoort...

De reactie van de hertog laat niet op zich wachten. Hij verklaart de sententie van de Gentse schepenen van nul en generlei waarde, maar tracht tegelijkertijd de gemoederen te bedaren en kent toch ook een schadevergoeding toe van 600 pond aan de bejaarde vader van de gehangene. Een mooie som, die toch niet veel indruk maakt op het Gentse bestuur, alhoewel het ondertussen is vernieuwd en in de nieuwe wet geen enkele schepen zetelt die deel uitmaakte van de schepenbank die Jacob verbande.

De opperbaljuw, voorzichtig genoeg, ontwijkt bij zijn verplaatsingen met zorg de fiere stede. Daar oproer dreigt, laat de hertog in september 1400 een afvaardiging van de vier leden naar Parijs ontbieden. De onderhandelingen duren één maand en geven geen resultaat zodat, ten einde raad, de hertog de beslissing neemt de zaak voor te leggen aan zijn suzerein, de koning van Frankrijk. Beslist een wel merkwaardig initiatief daar zoals de vorige graven van Vlaanderen ook Filips de Stoute zoveel mogelijk vermeed om beroep te doen op de Franse kroon.

1.6.3 Beroep op de Franse koning

Karel VI laat het zich geen twee keer vragen en roept terstond alle protagonisten van het Vlaamse drama naar Parijs: een afvaardiging van de vier leden van het graafschap, drie belangrijke leden van de Raadkamer van Rijsel (opperbestuur van het graafschap) en natuurlijk ook Jacob van Lichtervelde *himself*. Na weken besprekingen blijven de Gentenaars echter voet bij stek houden. Hertog noch koning voelen zich sterk genoeg om een oplossing op te dringen. De vertegenwoordigers van Brugge, Ieper en het Brugse Vrije stellen zich minder radicaal op: zij vinden dat de Gentse privileges werden geschonden, maar eisen niet dat de verbanningsstraf ook uitgevoerd zou worden, hetgeen waarvoor, volgens de Gentenaars, de hertog wel moest borg staan ...

Zo luidt immers hun interpretatie van een keure die in 1296 door Gwijde van Dampierre werd toegekend, waarbij de graaf toegaf dat "*niemand door hem naar het graafschap kon worden teruggeroepen wanneer een straf van verbanning uit Vlaanderen was uitgesproken door de schepenen van Gent, dan met de toestemming van deze schepenen*".

Interpretatie van een wettekst is zaak voor juristen, moet de Franse koning hebben gedacht, na het mislukken van zijn diplomatieke pogingen tot minnelijke schikking. En zo komen op 27 en 28/02/1401 nieuwe "lettres royales" bij de leden van Vlaanderen aan waarbij zij opgevorderd worden om in Doornik de Koninklijke Commissarissen te ontmoeten die gelast zijn met het onderzoek van de privileges van de stad Gent. De koning heeft twee van de meest eminente rechtsgeleerden van het koninkrijk gestuurd: Meester Henri de Marle, voorzitter van het Parlement van Parijs, het opperste Franse gerechtshof van die tijd, en Meester Philippe de Boisgilloud, raadsheer van ditzelfde gerechtshof.

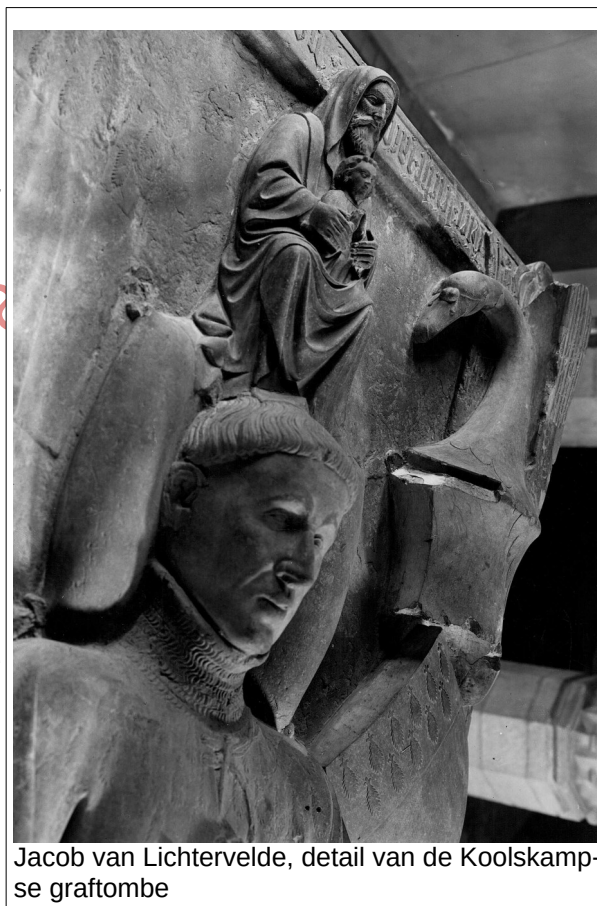
Maar de Gentse schepenen weigeren vierkant hun kostbare perkamenten te verplaatsen. Onze voorvaders hechtten het grootste belang aan het bezit van de originele stukken, want verlies van de keure gold als verlies van de rechten zelf. De bescheiden werden in

zware koffers met meerdere hangsloten bewaard in een goed bewaakt belfort, en die haalde je er zomaar niet uit om ze in een buidelzak te stoppen en je daar mee op reis te begeven, om nog niet te spreken van een mogelijkheid van hinderlaag ... Na een week discussie begrijpen 's Konings Commissarissen, die moeilijk met lege handen naar huis kunnen, dat zij maar best nog enkele mijlen meer noordwaarts reizen. Ze waren dan toch al zo ver...

Zeven keuren worden zodoende te Gent zelf onderzocht, en weer zorgvuldig opgeborgen: het proces-verbaal vermeldt uitdrukkelijk hoe de deur van de schatkamer wordt afgesloten met de 22 (tweeëntwintig!) sloten. Waarna de twee opperrechters zonder verder oponthoud noch bespreking ten gronde -zij hadden de halsstarrigheid van hun gasten ondertussen leren kennen- afscheid namen.

Drie maanden later zijn ze daar terug met het koninklijk bevelschrift van 14/05/1401 dat aan de Gentse schepenenbank het bevel geeft het vonnis van verbanning van Jacob van Lichtervelde en konsoorten uit hun registers te schrappen. De koninklijke keure maakt echter niet de minste indruk op de Gentse schepenen, die alleen maar beginnen te denken hoe ze het best kunnen antwoorden. Nogmaals moeten voorzitter en raadsheer van het Parijse Parlement onverrichter zake zuidwaarts trekken, niet zonder een ommetje langs Brugge en een oponthoud te Rijsel waar hen de erewijn wordt aangeboden in het bijzijn van ... jawel, de opperbalkjuw om wie het allemaal te doen is.

Karel VI is ondertussen reeds op de hoogte gebracht, schiet in een Franse koleire, en geeft de deurwaarder van het Parlement opdracht de weerbarstige schepenen wegens rebellie tegen hun graaf en gravin voor zijn hoogste gerechtshof te dagvaarden. Maar daar de Gentenaars stilletjes aan gekend zijn te Parijs, krijgt de deurwaarder de toestemming om zijn dagvaarding door aanplakking in de andere steden kenbaar te maken, mocht het te gevaarlijk zijn om Gent zelf binnen te trekken ...!!!

Jacob van Lichtervelde, detail van de Koolskampse grafmonument

1.6.4 De zondebok...

De situatie wordt voorwaar explosief, en (zoals altijd wanneer oorlog dreigt) nog worden onderhandelingspogingen ondernomen, in casu op initiatief van de hertog zelf, die vier tussenoplossingen voorstelt die Gent - zeker van zijn goed recht - allemaal verwerpt. Wat de hertog noch door onderhandelingen met Gent, noch door samenspraak met de andere leden van Vlaanderen, noch door beroep op de koning verkrijgt, tracht hij thans na te streven door de kerkheren en edelen van het graafschap samen te brengen met de vertegenwoordigers van de leden van Vlaanderen, in wat een eerste vergadering zal zijn van, de Staten van Vlaanderen, zonder nochtans reeds die naam te dragen.

De bedoeling is dat geestelijkheid en adel tegenwicht vormen tegen de vertegenwoordigers van de burgerij, de derde stand (vooral de leden Brugge, Ieper en Gent). De voorstellen die op 22 /08/1401 worden uitgewerkt voor onderzoek door de algemene vergadering van de Gentse ambachten, zullen - het verhaal wordt eentonig- door hen eind september worden verworpen.

De Franse koning, die al zes maand niets meer heeft van zich laten horen, laat nu op 6 november een uitnodiging toekomen aan de schepenen van Gent, die een delegatie afvaardigen naar het Franse hof, om slechts na anderhalve maand terug te komen, hetzij op 09/01/1402, de dag zelf dat Jacob van Lichtervelde plots ontslag neemt als opperbaljuw van het graafschap Vlaanderen. Ook Filips de Stoute is tijdens deze periode aan het Franse hof. Het lijkt dus dat de koning aan de hertog gevraagd heeft de opperbaljuw wandelen te sturen om een einde te stellen aan de slepende crisis, die koninklijk en hertogelijk gezag ondermijnt.

Maar zijn de Gentenaars nu tevreden? Helemaal niet: hun aartsvijand is afgezet maar niet verbannen. Hun beslissing is dus nog altijd niet uitgevoerd. De koning nodigt een nieuwe Gentse delegatie uit, maar de ambachten weigeren ze te zenden en sturen alleen een brief waarbij zij nog nieuwe grieven aankaarten, namelijk dat een belasting wordt geheven voor de feestelijkheden voorzien voor het huwelijk van de tweede zoon van de hertog, Antoon, graaf van Rethel. De Gentenaars sturen bij de andere leden van Vlaanderen aan op een "ces de Loy", het zij de opschorting van alle bestuurlijke en gerechtelijke werkzaamheden van de schepenbanken (schepenbank = wet = loy) m.a.w. een staking van bestuur en magistratuur. Zoals voorheen remmen de andere leden de Gentse ijver af, maar zien zich toch genoodzaakt -daar Gent tot de staking dreigt over te gaan -om tussen te komen bij de graaf. Blijkbaar moeten deze onderhandelingen in de ogen van de Gentenaars naar behoren zijn verlopen, want onmiddellijk na half april 1402 verslag te hebben ontvangen laten zij aan de graaf weten dat zij op het huwelijk van Antoon, voorzien voor eind april, zullen vertegenwoordigd zijn. Ook is ondertussen Jacob van Lichtervelde uit de circulatie verdwenen, en zal hij pas opnieuw opduiken in september 1403 na een lange bedevaart die hem niet alleen naar het Heilig Land zal brengen, maar ook naar Rome en de plaats waar zijn patroonheilige vereerd wordt, Compostella in het Spaanse Galicië.

De hertog eist als tegenprestatie dat de verbanning uit de registers van de Gentse schepenbank wordt geschrapt. Na enkele achterhoedegevechten van de Gentenaars en een nieuwe tussenkomst van de Franse koning zal een akkoord worden getekend in deze zin -na twintig dagen palaveren over de tekst - door de partijen op 26 juli 1402 in de Parijse residentie van de Bourgondische hertog, het Hôtel de Nesle.

Zoals het Bourgondiërs en Vlamingen past, werd de vrede bezegeld door een overvloedig banket, aangeboden door de hertog en overgoten door stromen wijn afkomstig uit de wijngaarden van zijn hertogdom. Onmiddellijk na de terugkeer van de Gentse delegatie kon de baljuw van de stad dan ook reeds melden dat tot de schrapping werd overgegaan. De zaak Verperenzone was definitief afgesloten!

Zij was de gelegenheid voor een harde confrontatie tussen hertog en de stad Gent, die, zeker van haar recht, maar vooral van haar macht, zelfs zo ver kon gaan de Franse koning te tarten. Zij is karakteristiek voor een periode in de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen, waar de macht van de grondadel en de macht van de burgerij in evenwicht zijn, en deze situatie van dubbele macht zich ook uit op bestuurlijk en rechterlijk gebied, waar grafelijke ambtenarij en stedelijke schepenbanken meer dan één duel uitvechten.

De oplossing is een kaakslag voor de opperbaljuw en ook geen overwinning voor de Gentenaars die de andere leden van Vlaanderen niet met zich hebben kunnen meedrekken. Eigenlijk wordt de eis van de vorsten ingewilligd: registratie van de verbanning wordt ongedaan gemaakt, maar toch moet de opperbaljuw zich een tijd lang onzichtbaar maken.

Bij zijn terugkeer zal Jacob onmiddellijk opnieuw het opperbaljuwschap worden toegekend (op 04/09/1403) met als toemaatje een vergoeding van 1000 écus voor zijn reiskosten!!! Hij zal zijn zwerversbestaan hernemen, rijdend van hot naar haar om recht te spreken, boosdoeners te vervolgen, rekeningen te controleren en schepenbanken te hernieuwen.

In de periode na zijn terugkeer zal hij nog gedurende een kwarteeuw de Bourgondische hertogen blijven dienen. Het relaas van zijn verdere loopbaan die hij als regent van het graafschap zal beëindigen, reserveren wij voor het jaarboek 1999.

oooooooooooo

Heemkundige kring Karel Van de Poele

1.7 Bibliografie

Blockmans, W. & Prevenier, W.:

De Bourgondiërs - De Nederlanden op weg naar de eenheid 1384 - 1530, Amsterdam, Meulenhoff, 1997

Lecat, Jean Philippe:

De Bourgondische Uitdaging. Bewogen leven in de late Middeleeuwen, Brussel/Amsterdam, Elsevier, 1985

Lichtervelde, Cte Pierre de:

Un Grand Commis des Ducs de Bourgogne, Jacques de Lichtervelde, Seigneur de Coolscamp, Brussel, Goemaere, 1943

Ravyts, A. & Loiseau, M.:

Stamboom van onze vorsten, Brussel, Pehel, 1991

Van Acker, Lucien e.a.:

Geschiedenis van Koolskamp, Koolskamp, Heemkundige Kring Koolskamp, 1996

Van Belle, Juliaan:

Les pays de par deçà - De Bourgondische Nederlanden, Torhout, Flandria Nostra, 1985